

Végül kinyögte Lise, hogy másállapotban van.

Erre az öreg ötven évével, közepesnél kisebb termetével, csiptetővel a fáradt szeme előtt elsápadt s kitépte a lány kezéből a pénzt. Szinte olyanak látszott, mint aki elakarja tépni a bankjegyeket.

De magához tért. Az atyai szív jósága, mértéktelenül, mint isteni kegyessége és jámborsága, töltötte el, megosztotta a pénzt, ötszáz márkát adott Lise lányának és egy rugást a hátuljába, hogy az ajtón kirepült, amit az apa belülről bezárt. Ez volt háromnegyedhatkor reggel.

Félnyolckor, amikor a titkár az igazságügyi palotába ment, Lise még az ajtó előtt állt, ugyanúgy este, amikor atyja hazatért. Ezzel szemben már másnap reggel eltűnt. Az apa szinte csodálkozott, amikor félnyolckor nem találta az ajtó előtt. Ilyen gyorsan szokja meg az ember még a szokatlant is. Tizenegy évre rá az igazságügyi titkár nyugdíjba ment és két hónappal később meghalt.

A nyugdíj jogosultság miatt lépett egykor állami szolgálatba, okos előrelátással és gondolkodással tehetetlen vénségére.

Lise tényleg Berlinbe utazott, egy fehéreneművarrodában varrónő lett, megszülte gyermekét, nehéz szülés volt, súlyos operációra volt szükség, ugynevezett császármetszésre.

A gyermek, sajnos, mint később kiderült, süketnéma volt és epileptikus, hét éves korában halt meg, árvaházban. Lise, szülés utáni betegeskedése és gyöngesége és rossz táplálkozása következtében nem talált munkát, az uccára került, ehhez a mesterséghez nem értett, megbetegedett, nyilvánosházba került, a gazdasszony kidobta, szőszrint éhenhalt, elhantolták, előbb természetesen felboncolták, egy esontváz volt 28 éves korában, vérbajos, daganattal az agyában, a temetőben nem kapott sírkövet, a sírján nem beszélt pap, — élt.

A MAGYAR GYÁRIPARI TŐKE A VÁLSÁGBAN (II)

Irta: JESZENSZKY ERIK (Budapest)

Megelőző tanulmányunkban kimutattuk, hogy a gyáripari tőkének 1932-ben a munkások meg nem fizetett munkájából 14.3 mill. P., a nyersanyagtermelőknek nem fizetett értékéből pedig 53.1 mill. P., összesen 67.4 mill. P. új értéktöbblet állott rendelkezésére 1929-hez képest. A gyáripari tőke tehát jóval nagyobb hasznot húzott a válságban a nyersanyag — illetve mezőgazdasági termelők rovására, mint a saját munkásai rovására. Azonban ezt az értéktöbbletet még realizálnia is kellett az iparcikkek eladási árában és ez mindenekelőtt csak akkor volt lehetséges, ha a termelési érték egyéb elemei megtartották 1932-ben ugyanazt a viszonylagos jelentőségüket a termelési értékben, amellyel ebben 1929-ben bírtak. Ellenkező esetben, ha ugyanis ezeknek az elemeknek a viszonylagos jelentősége a termelési értékben nőtt a válság alatt, ezek felemésztették az értéktöbbletgyarapodást. És ezek az egyéb költségelemek már az ipari tőke rovására alakultak a válságban. A fűtő-, a világítóanyag-költségekről, a tisztviselői fizetésekről és a fix tőke amortizációjáról, a gép- és épületkopásról van itt szó. Ezek olyan általános termelési költségek, amelyek nem csökkennek abban a mértékben, amelyben a termelés csökken, amelyek tehát a termelés csökkenésével viszonylag növekvő terhet jelentenek. Ami először a fűtő- és világítóanyag-költségeket illeti, ezek

1929-ben 160.8 mill. P-vel a termelési érték 5.6%-át tették ki. Ha ugyanez lett volna a viszonylagos súlyuk az 1932. év 1800.2 mill. P. termelési értékében is, 1932-ben 100.8 mill. P költséget okoztak volna. Azonban 1932-re viszonylagos súlyuk 5.6%-ról 6.3%-ra emelkedett, 100.8 mill. P helyett 114.2 mill. P-t tett ki, vagyis ezek a költségek 13.4 mill. P viszonylagos költségtöbbletet okoztak. Hasonló volt a helyzet a tisztviselői fizetésekénél is. Ezek 1929-ben 86.8 mill. P-vel 3.0, 1932-ben 72.6 mill. P-vel már 4.0%-át tették ki a termelési értéknek, aminek a következtében 18.6 mill. P viszonylagos költségtöbblet állott elő. Végül gépek és egyéb gyári felszerelés kopása, valamint az épületelhasználódás, ezen a címen 1932-ben 47.5 és 6.5, összesen 54.0 mill. P-t számítva az 1929-ben számított 56.8 mill. P helyett (az indoklással egyelőre itt is adósok maradunk, s csak azt jegyezzük meg, hogy a termelés csökkenése majdnem semmivel sem csökkenti a gép- és épületelhasználódást, úgyhogy 1932-re is ugyanazt a kopási kulcsot alkalmaztuk, mint 1929-re), az 1929-ben volt 2.0% helyett 1932-ben 3.0%-kal részesedett a termelési értékben, ami további 18.0 mill. P viszonylagos költségtöbbletre vezetett. Ha tehát a munkabér- és nyersanyagköltségek aránya a meg nem fizetett ipari, és nyersanyagtermelő munka mennyiségének viszonylagos növelése által megjavult, — az előbbi 13.0%-ról 12.2%-ra, az utóbbi 49.9%-ról 47.0%-ra esett le, — ami által a termelési érték elemei közül megnőtt terület maradt fenn az értéktöbblet számára, erre a területre benyomultak, megnövekedett súlyuknál fogva — a viszonylagos költségtöbblet összesen 50.0 mill. P-t tesz ki — a fűtő- és világítóanyag-költségek, a tisztviselői fizetések és a fix tőke amortizációs költségei. Kérdés most már, hogy ez ellentétes hatások eredményeként végül is miként alakult az értéktöbblet abszolút és relatív nagysága a válságban? Hogy erre a kérdésre válaszolhassunk, állítsuk össze részletesen a termelési értékre és az ennek egyes elemei abszolút és relatív súlyára vonatkozó adatokat:

	gép- és épületkopás	nyersanyag	fűtő- és világító anyag	tisztviselői fizetések
1929 mill. P-ben	56.8	1.430.0	160.8	86.8
a term. ért. %-ában	2.0	49.9	5.6	3.0
	munkabér	összes term. költség	termelési érték	értéktöbblet
1929 mill. P-ben	372.6	2.107.0	2.867.1	760.1
a term. ért. %-ában	13.0	73.5	100.0	26.5
	gép- és épületkopás	nyersanyag	fűtő- és világító anyag	tisztviselői fizetések
1932 mill. P-ben	54.0	845.2	114.2	72.6
a term. ért. %-ában	3.0	47.0	6.3	4.0
	munkabér	összes term. költség	termelési érték	értéktöbblet
1932 mill. P-ben	219.7	1.305.7	1.800.2	494.5
a term. ért. %-ában	12.2	72.5	100.0	27.5

A táblázatból azt látjuk, hogy habár a termelés csökkenésével a termelt értéktöbblet abszolút mennyisége is csökkent, a gyáripari tőkének végeredményben mégis sikerült a termelési értékben az értéktöbblet viszonylagos súlyát 26.5%-ról 27.5%-ra megnövelni. Ezt éppen azért érte el, hogy, míg egyéb termelési költségeinek viszonylagos növekedése a válságban, mint láttuk 50.0 mill. P-t tett ki, addig meg

nem fizetett viszonylagos munkatöbblet révén ezt meghaladó, összesen 67.4 mill. P nyereségre tett szert. A két szám között különbözétként mutatkozó 17.4 mill. P, mint a meg nem fizetett viszonylagos munkatöbblet realizálható eredménye, vezet az értéktöbblet viszonylagos súlyának az emelésére. Az értéktöbbletráta tehát végeredményben úgy alakult, hogy, az 1929-ben volt 204%-kal szemben, 1932-ben $494.5 : 219.7 = 225\%$ -t tett ki.¹ És az értéktöbbletráta megnövekedésében jóval jelentősebb szerepet játszik a nyersanyagtermelőktől ellenérték nélkül elvont érték, mint a gyáripari munkások meg nem fizetett munkája.

A fenti táblázat meghatározott árúegység termelési értékeleminek a megoszlását mutatja a válság előtt és a válság mélypontján. Azt látjuk belőle, hogy a gyáripari tőkének sikerült megnövelni a meghatározott árúegység termelési értékében foglalt értéktöbbletet a válság alatt munkásai és a nyersanyagtermelők rovására. Ez a tény mindenestre profitrátájának a növelése irányában hatott a válságban. De a profitrátát a válságban, amikor a termelőapparátus kihasználásának a mértéke változik, nem lehet a meghatározott árúegység termelési értékében foglalt tőke- és értéktöbbletelemek viszonya alapján számítani, hanem a termelésbe befektetett egész tőkeértékhez kell mérni az összes termelt árútermelési értékében foglalt értéktöbbletet. Ennek a két tényezőnek a viszonya állapítja meg a profitrátát az általunk itt használt tágabb értelemben, vagyis az egész termelésbe fektetett tőke viszonyát az általa termelt egész értéktöbbletthez, tekintet nélkül a tőke megoszlására saját és idegen tőke között és tekintet nélkül az értéktöbblet megoszlására a gyáripari saját tőke és egyéb tényezők, mint pld. a kölcsöntőke között, tekintet nélkül végül arra, hogy a gyáripari tőkének sikerült-e és milyen mértékben az értéktöbbletet termékei valóságos eladási árában realizálni. Tehát az ebben a tágabb értelemben vett profitrátát, amely eszerint csupán a termelt, de nem egyben realizált értéktöbbletet viszonyítja a tőkéhez, akkor tudjuk kiszámítani, ha ezeket az értékeket állítjuk szembe egymással. Közülük az értéktöbbletre vonatkozó adatok már rendelkezésünkre állanak. Tudnunk kellene azonban még azt is, hogy mekkora volt a gyáripari termelésbe fektetett tőke 1929-ben és 1932-ben?

Itt azután már olyan talajra lépünk, amelyen nem rendelkezünk többé, legalább közvetlenül, viszonylag elfogadható statisztikai adatokkal sem. A magyar gyáripari statisztika nem terjed ki a befektett tőkeértékekre. Nem lehet tehát arról sem szó, hogy a magyar gyáripari tőke profitrátájának az alakulását számszerű pontossággal ki-mutassuk. Azonban a magyar statisztika mégis gyűjt egyes adatokat, amelyek megengedik következtetés útján a gyáripari termelésbe 1929-ben és 1932-ben fektetett tőke nagyságának oly korlátozott pontosságú megállapítását, amely mellett legalább a profitrátá alakulásának az irányáról s e mellett változásának a hozzávetőleges nagyságáról a válságban elegendő hűségű képet nyerhetünk. Így a tőkeértékekre és az egyes tőkekategóriák között való megoszlásukra és ennél-fovva a profitrátá nagyságára vonatkozólag alább kiszámított adatok csak a megjelölt keretek között, a kitűzött cél szolgálatában érvényesek, de nem tartanak igényt arra, hogy számszerű pontossággal ábrázolják a vizsgált összefüggéseket.

Mellőzzük itt annak az ismertetését, hogy milyen következtetések segítségével jutottunk el az irányadó tőkeértékek megállapításához,² s bemutatjuk mindjárt a kapott eredményt 1929-re vonatkozólag:

A gyáripar működő tőkéje 1929-ben mill. P-ben

telek	160.0	nyersanyag	715.0	tisztv. fiz.	43.0
épületek	340.0 ³	fűtő- és vil. anyag	80.4	m.-bérek	186.3
gépek és egyéb felszerelés	500.0 ³				
összes álló tőke	1000.0				
összes állandó forgótőke	795.4		795.4		
összes állandó tőke	1795.4				
összes változó tőke	229.7		229.7		229.7
összes forgótőke			1025.1		
összes tőke	2025.1				
értéktöbblet	760.1				

Ezen az alapon a tőke értékösszetétele (az állandó és változó tőke értékviszonya) 1929-ben $1795.4 : 229.7 = 7.8 : 1$ volt. (Az értékösszetétel magassága nem a technikai fejlettség magasságát, hanem a változó tőke, tehát a munkabérek alacsonyosságát fejezi ki.) Az értéktöbblet évi rátája pedig $760.1 : 229.7 = 331\%$ -ot tett ki. Végül a profitráta $2025.1 : 760.1 = 37.5\%$ -ra rúgott.

A működésben lévő üzemek száma a válságban 1929-ről 1932-re 3347-ről 3192-re csökkent. A csökkenés 5 százalék. Ennél fogva 1932-re a termelésbe fektetett álló tőke értékét is csökkentenünk kell 5 százalékkal. (Tényleg alacsonyabb kulus alapján kellene a csökkentést keresztülvinni, mert fel kell tenni, hogy a válságban elsősorban a kisebb, tehát a csekélyebb álló tőkével rendelkező üzemek estek ki a termelésből s másrészt a statisztikai nyilvántartásból kiesett üzemek egy része nem esett ki magából a termelésből, hanem csupán gyári jellegét veszítette el a statisztikában.) Már egymagában itt 50 mill. P értékvesztéses sújtja a gyáripari tőkét, mert a termelésből kiesett álló tőke nem hozhat profitot, tehát tényleg értéktelen. A válságban az 1929-ben működött 3347 üzem közül 1932-ben csupán 2952 volt üzemben, viszont a válság alatt újabb gyárakat is helyeztek üzembe. Így tényleg a válság alatt a gyárak 12% -a került üzemem kívül s ennek megfelelően az elértéktelenedett álló tőke értéke is 120 mill. P-re teendő, amely szám persze a fentiek szerint viszont újból csökkentendő.

Tegyük fel a számítás egyszerűsítése kedvéért, hogy a forgótőke forgási sebessége ugyanaz maradt a válságban. (Minden valószínűség szerint azonban lassulnia kellett.) E feltevés mellett a forgótőke 1932-ben 625.9 mill. P-t tett ki, 399.2 mill. P-vel kevesebbet, mint 1929-ben. Ennek a kerekben 400 mill. P-nek egyrésze elveszett a válságban, mert nem realizálódott az iparcikkek eladási árában, másrésze pedig kivonult a korlátozott termelésből. Itt is tehát valószínűleg legalább száz millió pengőt megközelítő tőkevesztés érte a gyáripar.

Nézzük most már, e változások figyelembevételével, hogy mekkora lehetett a gyáripar működő tőkéje 1932-ben és miként tagozódott ez a tőke:

A gyáripar működő tőkéje 1932-ben mill. P-ben

telek	152.0	nyersanyag	422.6	tisztv. fiz.	36.3
épületek	323.0 ²	fűtő- és vil. anyag	57.1	m.-bérek	109.9
gépek és egyéb felszerelés	475.0 ²				
összes álló tőke	950.0				
összes állandó forgótőke	479.7		479.7		
összes állandó tőke	1429.7				
összes változó tőke	146.2		146.2		146.2
összes forgótőke			625.9		
összes tőke	1575.9				
értéktöbblet	494.5				

Nézzük most már, hogyan változott az adott alapon a tőke összetétele és profitrátája a válság alatt. A tőke értékösszetétele most $1429.7 : 146.2 = 9.8$, tehát lényegesen emelkedett. Ugyan ha csak az állandó tőke forgótőke-részét és a változó tőkét állítjuk egymással szembe, az értékösszetétel csökkent. Míg 1929-ben $795.4 : 229.7 = 3.5$ volt, addig most $479.7 : 146.2 = 3.3$. Itt az a nyereség jut kifejezésre, amelyhez a tőke a nyersanyagok értékének növekedő arányú meg nem fizetése révén jutott és amely nyereség a profitráta növelése irányában hat. De ezt a nyereséget tulkompenzálta az álló tőkének a termelés korlátozásával és a változó tőkének még ezt is meghaladó mértékben való csökkentésével rendkívül megnövekedett súlya, aminek az eredményeként a tőke értékösszetétele végeredményben nőtt, úgyhogy végre is a tőke értékösszetételének a változása a profitráta csökkentése irányában hat. Hogy alakult a profitráta mozgásának a másik tényezője, az értéktöbbletráta? Az értéktöbblet évi rátája 1932-ben $494.5 : 146.2 = 338\%$, tehát az 1929-ben volt 331% -hoz képest emelkedett. Itt viszont az a nyereség jut kifejezésre, amelyre a tőke a munkaintenzitásának a növelése és ezzel kapcsolatban a munkabérek leszorítása, a meg nem fizetett munkamennyiség viszonylagos növelése révén tett szert, bár ezt a nyereséget csökkenti a tisztviselői fizetések viszonylag megnőtt terhe. Az értéktöbblet évi rátájának a növekedése a profitráta növelésének az irányában hat. Azonban a tőke értékösszetétele növekvésének a hatását a profitráta nem volt képes eldensúlyozni, s így végeredményben a profitráta 1932-ben $1575.9 : 494.5 = 51.4\%$ -ot tett ki az 1929-re kiszámított 37.5% -kal szemben.

Tehát a profitráta — a fogalom felvett tágabb értelmében — végeredményben a termelés korlátozása következtében — csökkent a válság alatt, mert a termelés korlátozása folytán, az értéktöbblettermelő munka csökkenésével, a termelt értéktöbbletmennyiség jobban csökkent, mint a termelésbe befektetett álló tőkeérték. A profitráta súlyos csökkenését csupán lassította, a súlyos csökkenését a válság súlyának a nyersanyagtermelőkre és a gyári munkásokra való részleges áthárítása, (ha az innen származó, mint láttuk, 67.4 mill. P-t kitevő nyereség elmaradt volna, az értéktöbblet 427.1 mill. P és a profitráta 31.4% helyett 27.1% lett volna), de azért a gyáripari tőke nem volt képes ezeknek az eszközöknek a segítségével a válság súlyát magáról teljesen áthárítani és így a tőke jövedelmezőségének már ebből az okból vissza kellett esnie a válságban. (A profitráta súlyos csökkenése a válságban a kimutatottnál még nagyobb mértékűnek is kellett lennie, mert, mint fentebb láttuk, az állótőkeérték kevésbé csökkenthetett a kimutatottnál, és másrészt valószínűleg a forgótőke forgási sebessége is meglassulhatott, tehát a forgótőke is nagyobb lehetett a felvett összegnél, úgyhogy a válságban nagyobb tőke értékre kellene számítani az értéktöbbletet.) És a profitráta esésén kívül szenvedte el még a tőke az állótőkének azt az elértéktelenedését és azt a forgótőkevesztésüket is, amelyre fentebb utaltunk. (Tényleg a működő állótőke is elértéktelenedett a válságban az általános áresés következtében. Ez az elértéktelenedés, az elfogadott alapon, az „egyéb” ipar árindexének a 17% -os esését véve figyelembe, a 950 mill. P működő állótőke után kerekén 160 mill. P-t tesz ki. De ha figyelembe vesszük ezt az elértéktelenedést a profitráta számításánál, viszont a profitráta csökkenése mutatkozna kisebbnek; az adott esetben 35% -os profitráta adódna 1932-ben. Mindenesetre azonban a gyáripari tőke összes tőkeértékvesztése a válságban megközelíthette az adott feltételek mellett a 400 mill. P-t. Ezzel szemben áll azonban a termelés-

ben megmaradt vagy abból kivont forgótőke megnőtt vásárlóereje, ugyancsak az áresés következtében.)

Végeredményben tehát a termelés korlátozása és ezzel kapcsolatban a termelőapparátus ki nem használása idézte elő a válságban a profitráta súlyedését. Az 1932. évi M. Stat. Zsebkönyvben közölt adatokból, (85. o.) azt is kiszámíthatjuk hozzávetőlegesen, hogy milyen mértékű volt 1932-ben a termelőapparátus ki nem használása. Eredményül azt kapjuk, hogy 1932-ben a termelőkapacitás átlagban csupán mintegy 40%-ig volt kihasználva a magyar gyáriparban. (Mint-hogy pedig a termelés csökkenése a válságban csupán 26.3%-ot tett ki, azt is megállapíthatjuk egyben, hogy a magyar gyáripar termelőapparátusa átlagban már a válság előtt is csupán 53% erejéig volt kihasználva.)

A termelés korlátozása, ami a munkások egyrésznének az elbocsátásával járt és a munkabérek leszorítása a válságban korlátozta a gyáriparnak a gyári munkásságban adott piacát, ami a termelés további korlátozására vezetett, ennek újból megismétlődő piaccsökkentő hatásával. Ez a folyamat a válságban folyton előrehaladt. És viszont az ipari árak monopolisztikus tartása és ennek folytán az agrárrolló kinyílása korlátozta a gyáriparnak a mezőgazdasági termelésben adott piacát, ami szintén a termelés előrehaladó korlátozására vezetett. Erre a tényre hivatkozik a reformista elmélet, amidőn azt tanácsolja a kapitalizmusnak, hogy legyen bölcsebb, saját érdekében ne korlátozza a munkáslétszámot, ne csökkentse a munkabéreket, mondjon le a monopolisztikus árhaszonról és mindjárt lesz piaca, tehát ki fog lábolni a válságból. Azonban a kapitalisták ép' oly kevéssé fogadják meg a reformistáknak ezt a tanácsát, mint egyéb jóindulatú intellektusok és joggal, mert jobban ismerik a kapitalizmus törvényeit, mint a reformisták. Nézzük, mit „nyert” volna a magyar gyáripari kapitalizmus, ha hallgatott volna a reformisták jó tanácsaira?

A gyáripari munkások és tisztviselők vásárlóereje az elbocsátások és a bérleszállítás következtében a válságban 167.1 mill. P-vel csökkent. Ha a gyáripar nem csökkentette volna a válságban a változó tőkét, ennek következtében — ha feltesszük, hogy a gyáripari munkások és tisztviselők átlagban jövedelmük 20%-át fordítják a gyáripar által termelt cikkek vásárlására (az eredményen az sem változtatna lényegben, ha jóval magasabb kulcsot vennénk is fel) — 1932-ben a gyáripari dolgozók 33.4 mill. P-vel többet fordíthattak volna a gyáripari cikkek vásárlására. Ez — ha feltesszük, hogy az iparcikkek a gyári eladási árnál átlagban 40%-kal drágábban kerülnek a fogyasztóhoz — az 1932-ben volt 1800.2 mill. P gyáripari termelési értéknek 28.9 mill. P-vel való növelését tette volna lehetővé, vagyis a gyáripar piaca mindössze 1.3%-kal növekedhetett volna. Ha viszont a gyáripari nyersanyagok ára csak oly mértékben esett volna, mint a gyáripari cikkek ára, ez, mint láttuk, a nyersanyagárakat, azaz a nyersanyagtermelőik vásárló erejét 1932-ben 53.1 mill. P-vel növelte volna. Tegyük fel, hogy a gyáripari nyersanyagok 75%-át termeli a mezőgazdaság (a többit maga a gyáripar és mellette az egyéb ipar, a bányászat és a kohászat), hogy tehát így a mezőgazdasági termelők vásárlóereje 1932-ben 40 mill. P-vel nagyobb lett volna. Tegyük fel ráadásul azt is, hogy a mezőgazdasági termelők ezt a többletvásárlóerőt teljes egészében gyáripari cikkek vásárlására fordították volna. Ez 1932-ben — újból 40%-os fogyasztói és gyári eladási árkülönbözet feltevése mellett — a gyáripari termelési értéknek 28.6 mill. P-vel való növelését tette volna lehetővé, vagyis a gyáripar piaca ezen a

réven csupán 1,6%-kal növekedhetett volna. Tehát a reformista tanácsok megfogadása esetében a piac egész növekvése együttesen 2,9%-ot, kerekén 3%-ot tett volna ki 1932-ben. Viszont ezzel szemben a termelés, minthogy 1929-hez képest ép' oly kevéssé csökkent volna, mint a munkáslétszám, 32%-kal lett volna nagyobb. És mibe került volna a kapitalizmusnak ez az összesen 52,5 mill. P-nyi piacgyarapodás, amely az értéktöbbletet még ennek az összegnek is csupán kis hányadával, néhány millió P-vel gyarapította volna az elképzelhető legjobb esetben is, már csak azért is, mert a magasabb munkabérek is csökkentették volna az értéktöbbletet? El is tekintve az eladhatatlan árúkészletek roppant megnövekedésétől a termelés színvonalának tartása folytán és az ezt követő katasztrofális áreséstől, tehát a válság halatlan kimélyülésétől és mind ennek a következményeitől az értéktöbbletre: $167,1 + 53,1 = 220,2$ mill. P-be, annyiba, amennyivel többlet kellett volna fizetnie a kapitalizmusnak munkabérekben és nyersanyagárakban. Egy ilyen üzlet ugyan kifogástalanul beleilleszkedik a reformista gyakorlatba, amely egy tál lencséért eladja a proletariátus egész történeti jövőjét, de a kapitalisták semmiesetre sem tekinthetik jó üzletnek. És az eredmény csupán a reformizmus tudatlan elmélete számára tűnhetik fel paradoxálisnak, de teljesen érthető, ha meggondoljuk, hogy a munkabérek csak csekély hányadát, — Magyarországon 12—13%-át — teszik ki a gyári termelési értéknek, hogy ezeknek a munkabéreknek is csak egy hányada fordítható iparcikkek beszerzésére, mert nagyobb részük élelmiszervásárlást fedez, hogy a gyári eladási ár és a fogyasztói ár különböző dolgok, mert a kettő közé ékelődnek a kereskedelem és a szállítás hasznai és költségei, hogy a nyersanyagok ára is csak egy része a gyári eladási árnak és még kisebb része a fogyasztói árnak s hogy végül, de igazán nem utoljára, a kapitalizmus antagonisztikus termelési mód, amelyben a munkabérek színvonalának a tartása a válságban egyértelmű a tőkének jutó értéktöbblet csökkentésével. Reformista kuruzslással tehát ép' oly kevéssé lehet hatálytalanítani a kapitalizmus válságtörvényét, mint egyéb törvényeit; a kapitalizmus törvényeit csak az egész kapitalista termelési mód megszüntetése helyezheti hatályon kívül. Ha a termelés korlátozása rossz a kapitalizmusnak a válságban és ráadásul oly rossz, amely önmagát megnövelten reprodukálja, még mindig a kisebb rossz a termelés és a munkabérek színvonalának a tartásával, az árak gyorsított esésével szemben. A kisebb rossznak ez a kapitalista politikája pedig realisabb alapokon nyugszik, mint a reformizmus hirhedt „kisebb rossz” politikája.

Hogyan alakulhatott végül a válságban a tulajdonképpeni profitráta, tehát a gyáripár saját tőkéjének a viszonya a gyáripár kezén maradt és ugyanakkor tényleg realizált értéktöbbletmennyiséghez, a tulajdonképpeni profithoz? Ennek a kérdésnek az eldöntésénél is csak hozzávetőleges adatok kiszámítását teszi lehetővé az adott statisztikai anyag. Az alábbi számok tehát szintén csak ugyanarra a korlátozott érvényességre tarthatnak igényt, mint a fentebb, a tágabb értelemben vett profitráta vonatkozólag kimutatott számok. A számítás módjának az ismertetését itt is mellőzzük, csupán az annak eredményeként kapott feltevéseket foglaljuk össze.⁵

E szerint feltehetjük, hogy a magyar gyáripár működő tőkéjének felerésze idegen tőke, kölcsöntőke volt úgy 1929-ben, mint 1932-ben. E feltevése segítségével megkapjuk a gyáripár saját tőkéjének a nagyságát. Feltehetjük továbbá, hogy a gyáripár tiszta profitja 1929-ben kerekén 200, 1932-ben pedig kerekén 50 mill. P-t tett ki. Az

eddigiekben kimutatott értéktöbbletnek és ezeknek a profitösszegeknek a különbözete, 1929-ben 560.1, 1932-ben 444.5 mill. P az értéktöbbletnek azt a hányadát képviseli, amelyet a gyáripari tőke az értéktöbbletből a kölcsöntőke kamatai, adók, vámok, szociális terhek, jutalékok, biztosítási díjak címén és más hasonló címeken költséggé kifizet, valamint az értéktöbbletnek az iparcikkék gyári eladási árában az áresés folyán és egyéb okokból nem realizált hányadát. E feltevések megfelelnek annak a valóságos helyzetnek is, hogy a válság alatt egyrészt a profit felsorolt terhei kisebb mértékben csökkentek, mint a termelt értéktöbblet, másrészt az értéktöbbletnek az eladási árban nem realizált hányada jelentékenyen megnövekedett. (Itt azonban figyelembe kellene vennünk még azt is, hogy az ipari tőke a válságban valószínűleg növelte a részesedését az értéktöbbletben a kereskedelmi tőke rovására s hogy másrészt, minthogy az iparvállalatok jelentékeny része a banktőke kezén van, a kölcsönkamatok is részben ugyanazt a fináncetőkét gyarapítják, mint az ipari profit.) E feltevések alapján a helyzet a következőképpen alakul 1929-ben és 1932-ben:

	saját tőke	érték-többlet	értéktöbblet terhei és nem realizált értéktöbblet millió Pengőben	profit	profit-ráta %
1929	1012.6	760.1	560.1	200.0	19.8
1932	788.6	494.5	444.5	50.0	6.3

Igy a tulajdonképpeni profitrátának, amely a gyáripari tőke tulajdonképpeni hasznát méri, lényegesen nagyobb mértékben kellett súlyednie a válságban, mint a tágabb értelemben vett profitrátának.

Persze a profitrátának ez a súlyedése nem egyelően érintette az egyes iparvállalatokat, amint — iparáganként is — különbözőképpen alakult az általános helyzetük is a válságban. Így a munkáslétszám 1929 és 1932 között a bőriparban még nőtt is 1%-kal, a villamosáramfejlesztő telepeknél csak 7, a vegyiparban 8, a textiliparban 14, míg a faiparban 48, a kő-, agyag-, üvegyiparban 45, a gépiparban 44, a vas- és fémiparban 37%-kal csökkent. És 1932-ben az 1505 adatszolgáltató ipari részvénytársaság közül 982 veszteséget mutatott ki, míg 15 nyereség és veszteség nélkül zárta az üzletét és 508 mutatott ki nyereséget. Ha tehát az iparvállalatok egyrésze teljesen profit nélkül dolgozott a válságban, másrészüknél a profitráta kevésbé súlyedt, mint azt a fenti átlagszám mutatja. Az utóbbiak természetesen a nagyobb, tőkeerősebb és a monopolisztikus vállalatok voltak.⁶ És ezek némelyikénél esetleg a profitráta súlyedése is elmaradt.

Végeredményben azonban, bármennyire is csökkent a magyar gyáripari kapitalizmus átlagos profitrátája, bármily értékvesztéséget is szenvedett a gyáripari tőke a válságban, egészében véve jövedelmességét megtartotta és pedig egyedül azáltal, hogy a válság terheit sikerült részben áthárítania a munkásosztályra és a mezőgazdasági termelőkre. Láttuk, hogy az a nyereség, amelyre a gyáripari tőke 1932-ben 1929-hez képest a meg nem fizetett gyáripari munkahányad növelése és a mezőgazdasági termelőkötől ellenérték nélkül elvont értékek révén szert tett, 67.4 mill. P-re rugott. Ezzel szemben azt kaptuk fentebb eredményül, hogy profitja 1932-ben mindössze 50 mill. P körül járhatott. Ebből a két adatból azután az következik, hogy 1932-ben a gyáripar egész profitja, (amelynek összegét a gyáripari tőke mindenesetre kevesebbre és nem többre tenné az általunk kimutatott-nál) kétségtelenül egyedül a meg nem fizetett 67.4 mill. P-ből száрма-

zott, mert ennek elmaradása esetében megfelelően csökkent volna a termelt értéktöbblet, ugyanezzel az összeggel a gyáripari tőke által realizált érték és egyáltalában nem mutatkozott volna semminemű profit. Így a kapitalista termelési mód antagonisztikus jellege a válságban a profitráta alakulásánál is élesen megnyilvánult.

Függelék. — A fenti munka befejezte után oly¹ részletesebb statisztikai adatok kerültek nyilvánosságra az 1932. évi M. Stat. évkönyvben, amelyek segítségével lehetségessé válik a fentebb alapul vett megközelítő értékek pontosabb kiszámítása a gyáripari statisztika és az ipari részvénytársaságok mérleg- és eredményszámlájának az egybevetése útján. Ha az ipari r. t.-ok között a gyáripari jellegűeket 85 százalékos súllyal mérlegeljük és viszont a gyáripari vállalatok között a r. t.-i alapon működőket 70%-os súllyal, akkor a számítás módjának ismertetését itt is mellőzve, — azt kapjuk eredményül, hogy 1929-ben a gyáripari termelésben működő tőke nagysága és megoszlása hozzávetőleg a következő lehetett millió P-ben:

telek és épületek	gépek és egyéb felsz.	forgó tőke	összes tőke
550	950	1025.1	2525.1

E szerint az egész működő tőke értékét nagyobbra kell felvenni, mint tettük s a különbözetet lényegében a gépek és egyéb felszerelés nagyobb értéke idézi elő. Ez a különbözet a fix tőke amortizációja fejében általunk felvett értéket nem befolyásolja számbavehető mó-

¹ Az értéktöbbletráta növekedése is megindult már a válságot megelőző konjunkturális években. — ² Bár alapul vett statisztikai adat a következő: 1926. évben közzétett adat szerint az ipari részvénytársaságok tulajdonában lévő ingatlanok: telek és épületek értéke 428. mill. P volt és anyag- és árukészletük értéke 406 mill. P-re rugott. Fellner F. (Magyarország nemzeti jövedelme) az 1926—28 évek átlagában csupán csak a gyáripari erőgépek és villamosmotorok értékét 241 mill. P-re teszi. A gyáripar forgótőkéjére vonatkozó adatok alapja a gyáripari statisztika kimutatása a nyersanyag-, fűtő-, világitó-anyagköltésekről, tisztviselői fizetésekről és munkabérekéről, aminél persze hiányzik a tőke átlagos forgási sebességére vonatkozó adat. Ugy 1929-re, mint 1932-re a forgótőke átlagos forgássebességét évente 2-re tettük, vagyis feltettük, hogy a felhasznált forgótőke évente átlag kétszer tért vissza a termelésbe a termelt árak eladási árában. Figyelembe kell venni azt is, hogy a gyárvállalatok egy része nem részvénytársasági formában működik. — ³ Ezek után a tőkeértékek után számítottuk fentebb az épületelhazsárolódás és a gép stb. kopás évi ellenértékét 1929-ben és pedig az előbbi évi 2, az utóbbi évi 10%-os kulcs alapján. — ⁴ Ezek után a tőkeértékek után számítottuk az állótőke elhasználódását 1932-ben, ugyancsak 2, ill. 10%-os kulcs alapján. — ⁵ Néhány alapul vett statisztikai adat a következő: 1932-ben az ipari részvénytársaságok 808.1 mill. P. névértékben számított részvénytőkét és 1275.4 mill. idegen, pénz- és áruhitel nyújtásán alapuló tőkét mutattak ki. Az összes magyarországi részvénytársaságok (azonban a hitelintézetek és a vasuti r. t.-ok nélkül) 1929-ben 68.4 mill. P, 1932-ben 22.8 mill. P osztalékot fizettek. E részvénytársaságok 1931-ben 33 mill. P osztalék fizetése mellett, 48 mill. P. tiszta nyereséget mutattak ki, amely 1196 mill. P összesített részvénytőkéjüknek 4%-ka volt; összes részvénytőkéjük 1932-ben 1209.1 mill. P-t tett ki, s ebből esett 808.1 mill. P az ipari részvénytársaságokra. — ⁶ 1931-ben a nyereséget kimutató részvénytársaságok alaptőkéje átlagban 761.000 P volt, a veszteséget kimutató részvénytársaságoké ellenben csupán 226.000 P.

don, mert bár a fix tőkeérték jelentékenyen megnövekszik az újabb adatok alapján, ugyanakkor ezek azt mutatják, hogy viszont az amortizációs kulcs nagysága leszállítandó és pedig kb. olyan mértékben, amely éppen ellenesúlyozza a fix tőke nagysága növekedésének a hatását. Változik azonban a tágabb értelemben vett profitráta, amely az újabb adatok alapján 1929-re kiszámítva $2525.1 : 760.1 = 33.2\%$ -ot tesz ki és 1932-ben, az álló tőkeértéket 1929-hez képest 5% -kal csökkentve, $2050.9 : 494.5 = 24.5\%$ -ot. Ami végül a tulajdonképpeni profitrátát illeti, ennek természetesen szintén változnia kell az állótőke-értékek változása következtében. Itt megjegyezzük még, hogy az ipari r. t.-ok összesített mérleg- és eredmény számlája 1932-ben 71 mill. P. veszteséget tüntet fel. Ebből azonban 59 mill. P. a megelőző évről áthozott veszteség, úgyhogy e szerint is az 1932. évben előadott veszteség csupán 12 mill. P-t tesz ki. Ha pedig az eredmény számlát kritikus elemzésnek vetjük alá és ezen az alapon egyrészt kiköszöböljük belőle azokat a tételeket, amelyek nem érintik a magával az 1932. évi ipari termeléssel kapcsolatos bevételeket és kiadásokat, másrészt pedig az utóbbi kiadási tételeknél figyelembe vesszük az elburkolt nyereségek hozzávetőleges összegét, azt kapjuk eredményül, részletes számítás módjának ismertetését újból mellőzve, — hogy 1932-ben az ipari r. t.-ok összesítve tényleg maximálisan 84 mill. P nyereséget érhetnek el, a kimutatott veszteség helyett, ami, a gyáripari vállalatokra átszámítva, kereken 100 mill. P maximális összesített nyereségnek felel meg, 50 mill. P alsó határ felvétele mellett. Ezen az alapon azután a gyáripari tőke tulajdonképpeni profitrátája így alakul:

	saját tőke	profit	profitráta
1929 mill. P.	1262.5	200	15.8%
1932 mill. P.	1025.5	max. 100 min. 50	9.8% 4.9%

Azonban akár a maximális, akár a minimális profitrátaértéket fogadjuk el 1932-re, az eredmény továbbra is egyaránt az marad, hogy 1932-ben, az ipari válság mélypontján, a gyáripari tőke profitja lényegében abból a nyereségből származott, amelyre a gyáripari tőke a válságban a meg nem fizetett gyáripari munkahányad növelése és a mezőgazdasági dolgozóktól ellenérték nélkül elvont értékek révén tett szert.

GHANDI — LEPLEK NÉLKÜL: „Egy a Minden Hinduk Kongresszusához intézett üzenetben Ghandi a kongresszus valamennyi tagjára nézve kötelezővé teszi az angol hatóságokkal szembeni fegyelem megtagadás felfüggesztését. Sőt: Ghandi kész az indiai Parlamentben mandátumot vállalni, — abban az indiai Parlamentben, melynek bojkottálása két hónappal ezelőtt még a Ghandi-féle politika tengelye volt.” (Europäische Hefte, 1934. IV. 19.)

AZ UJ NÉMET ASSZONY: „Amikor a nemzetiszocialisták az államot elfoglalták, a nőt visszaszorították a konyhába s a kevésbé módos háztartásba. A nemzetiszocialista-katona-állam ideálja az a szolgáló nő, aki kettőt szolgál: az államot és a férfit. A mai német nő férjét, fiát vagy jégveszt a diszszemlékre vagy felvonulásokra küldi, egy darab kolbászt és kenyeret csomagol be neki, és — vár.” (Observer, 1934. III. 15.)